

FRANCISZKA WANDA WAWRO

SOCJOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE MECHANIZMY WARUNKUJĄCE WZMACNIANIE TOŻSAMOŚCI GRUPOWEJ

W społeczeństwie przeżywającym zdynamizowane procesy zmian społecznych i przeobrażeń kulturowych żywotny staje się problem jednostkowego i grupowego przetrwania w dotychczasowych ramach tożsamości. Problem ten w sposób szczególnie dotkliwy dotyczy niektórych kategorii osób czy grup społecznych. W polskim kontekście społecznym występują grupy szczególnego ryzyka, które w okresach burzliwych przemian przeżywają czasowe lub utrwalające się trudności przetrwania, nawet na podstawowym poziomie egzystencji. Zmiany bowiem – mające być w założeniu czynnikiem rozwoju – często w rzeczywistości kreują społeczne obszary zagrożeń, jest to niejako produkt uboczny zamierzonych korzyści, na które ukierunkowane były zmiany. Presja zmian może obciążać i osłabiać dotychczasowe mechanizmy funkcjonowania i podtrzymywania egzystencji oraz żywotności w działaniu grupowym.

W zmiennym kontekście wartości, reguł ekonomicznych czy etycznych dla tych grup społecznych, podjęcie gotowości do „obrony” własnej tożsamości lub jej redefinicji, może stać się kwestią być albo nie być, a w każdym razie jest w funkcji umocnienia szans na przetrwanie. Warto zwrócić uwagę, że jednostka żyjąca w takich grupach czy społecznościach ma trudność, by być kreatorem własnego rozwoju czy też twórczym uczestnikiem wydarzeń rozgrywających się czy to wewnątrz grupy czy poprzez nią w kontekście makrostrukturalnym.

Z szerokiego obszaru interesujących dla socjologa i pedagoga zmagani „małych form” życia społecznego, jakimi mogą być poszczególne grupy społeczne (a w nich „jednostki realizujące własny rozwój) o egzystencję – z przytłaczającą je niekiedy dynamicznymi rzeczywistościami makrostruktur – chcemy wyłączyć tylko wąski fragment problemów, odnoszących się do wewnątrzgrupowych mechanizmów, tych które mogą stanowić atut grupy społecznej (lub zagrożenie) w kontynuacji jej trwania. Należy zatem zastrzec, że nie jest naszym zamiarem ani analiza zewnętrznych kontekstów warunkujących przetrwanie grupy, ani też dogłębne wnikanie we wszystkie możliwe aspekty i czynniki, określające tożsamość grupową i jej trwałość¹.

Podjęta w tym miejscu refleksja ma służyć raczej wyprowadzaniu implikacji pedagogicznych dla wzmocnienia grupowego działania, gdyż, jak wynika z socjologicznej definicji grupy społecznej, jest ona „dynamicznym układem społecznym”², czyli określa się i realizuje poprzez podjęte działania. Warto zatem także uprzedzić, że wobec rozległego obszaru wiedzy socjologicznej, dotyczącej m.in. definiowania grup społecznych, ich struktur i procesów wewnątrzgrupowych, jak też dokonywanych typologii, możliwe będzie – ze względu na ograniczenie miejscem, jak i intencjami przyporządkowania rozważań ewentualnym potrzebom praktyki pedagogicznej – odniesienie analiz tylko do wyselekcjonowanych kwestii, mianowicie do tego, co dotyczy wybranych typów grup pierwotnych (zadaniowych i dyskusyjnych), a także zagadnień związanych z podtrzymywaniem dynamiki i wewnętrznej zwartości „ja grupowego”.

Zasadniczy wątek refleksji wytyczony jest pytaniem głównym: jakie mechanizmy socjopedagogiczne warunkują szczególne wzmocnienie „ja grupowego”? W poszukiwaniu odpowiedzi na to pytanie analizy zostaną zrealizowane w trzech etapach. W etapie pierwszym, ukierunkowanym pytaniem, czym jest grupa społeczna jako podmiot życia społecznego, przytoczymy te określenia, które akcentują dynamiczny aspekt jej „tożsamości”. W etapie drugim skoncentrujemy uwagę na tych wybranych czynnikach, które odgrywają szczególne znaczenie w cementowaniu grupy – mamy tutaj na myśli głównie rolę lidera i sposób jej realizacji. Zmienne te mają rangę na tyle doniosłą, że podobnie jak wartości i cele grupy, wzmacniają rację jej istnienia jako odrębnej całości. W trzecim etapie – ze względu na intencję

¹ W przygotowaniu znajduje się obszerniejsza monografia dotycząca środowiskowych uwarunkowań określania się tożsamości kulturowej młodej generacji Polaków.

² J. T u r o s k i, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1993, s. 70.

odniesień pedagogicznych – zatrzymamy się nad wybranymi zmiennymi, warunkującymi „moralność” grupy, rozumianą tutaj jako jej wewnętrzną dyscyplinę w drodze do wybranych celów i wartości, a tym samym podtrzymywania własnego trwania grupy jako takiej.

I. GRUPA SPOŁECZNA JAKO UKŁAD DYNAMICZNY

W klasycznych określeniach istoty grupy społecznej, jako specyficznie zorganizowanej i względnie trwałej formy życia zbiorowego, podkreślana jest harmonijna komplementarność wielu jej własności³. Odwołamy się jednakże do tych definicji grupy, w których przede wszystkim akcentowane są komponenty niejako decydujące o jej tożsamości i odrębności od innych podmiotów życia zbiorowego. Są nimi uświadamiane przez wszystkich członków grupy centralne wartości, cele i zadania grupowe, a także role poszczególnych członków grupy, poprzez które realizuje się jej egzystencja. Takie rozumienie grupy społecznej charakterystyczne jest dla koncepcji klasyka polskiej socjologii – F. Znanieckiego⁴. Grupa społeczna – według niego – jest „najbardziej złożonym układem społecznym [...], jest powiązaniem stosunkami społecznymi osób wokół wspólnych wartości, do których osoby te jako całość dążą”⁵. W pełnym rozumieniu grupy społecznej, charakterystycznym dla koncepcji F. Znanieckiego, zaakcentowana jest konieczność uwzględnienia tzw. współczynnika humanistycznego, czyli świadomości i doświadczenia tak jednostkowego, jak i zbiorowego, co w przypadku grupy społecznej oznacza, że jest ona tym, czym jest, nie ze względu na kryteria zewnętrzne, obiektywne – lecz istnieje o tyle i w taki sposób, o ile i jak zaznacza się w doświadczeniu i działaniu jej uczestników⁶. W związku z tym aspektem grupa społeczna jest przez tegoż autora określana także jako „każde zrzeszenie ludzi, które w świadomości samych tych ludzi stanowi pewnego rodzaju odrębną całość, czyli [...] pewien układ odosobniony”⁷.

³ J. S z c z e p a ń s k i, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 258-286.

⁴ Zdaniem J. Turowskiego (dz. cyt., s. 70) „Najpełniej i w sposób znaczący koncepcję działania społecznego – i w związku z tym teorię grupy społecznej – rozwinął F. Znaniecki”.

⁵ Tamże.

⁶ F. Z n a n i e c k i, *Wstęp do socjologii*, Warszawa 1988, s. 309.

⁷ T e n ż e, *Socjologia wychowania*, t. I: *Wychowujące społeczeństwo*, Warszawa 2001, s. 23.

W rozumieniu grupy społecznej jako układu dynamicznego zawarte są oczywiście także wartości, cele i zadania, wokół których koncentruje się intencjonalne działanie i wspólne doświadczenie, a także zaznaczona jest obecność norm i wzorów osobowych, które niejako wyznaczają prawidłowości w sposobie pełnienia ról społecznych. W tym miejscu trzeba także przypomnieć o konieczności uwzględnienia komponentu bazy materialnej, która umożliwia funkcjonowanie grupy⁸.

W płaszczyźnie świadomości zaznaczone jest poczucie przynależności, uczestnictwa i odrębności danej grupy w stosunku do innych zbiorowości, które zawsze jednak winno być wzmocnione wysokim poziomem współdziałania uczestników życia grupowego. Współdziałanie zaś w grupie możliwe jest w granicach wyznaczonej każdemu uczestnikowi roli społecznej. W dynamicznym ujęciu grupy społecznej jest ona też określana przez F. Znanieckiego jako „synteza ról osobowych” – co w interpretacji J. Turowskiego oznaczałoby, że „grupy społeczne istnieją i działają dzięki rolom społecznym pełnionym w tych grupach przez poszczególne jednostki czy kategorie jednostek”⁹.

W późniejszych dywagacjach socjologicznych na temat istotnych racji, decydujących o zaistnieniu grupowej świadomości „my” i o poczuciu odrębności grupowej, podkreśla się niekiedy konieczność sankcji niejako wymuszających na uczestnikach grupy owo poczucie „my”. Skrajne w tym względzie stanowisko reprezentuje J. Szmata, który stwierdza, że: „Jeśli dana zbiorowość nie wytworzyła skutecznych środków przymusu w kierunku powstawania i utrzymywania takich form świadomości zarówno w skali indywidualnej, jak i zbiorowej, to znaczy, że nie jest grupą społeczną w pełnym tego słowa znaczeniu”¹⁰. Uwzględniając założenia i potrzeby podjętych w tym miejscu analiz skoncentrujemy jednak uwagę nie tyle na rozstrzygnięciu kontrowersyjnych stanowisk w tej kwestii, ile raczej na poszukiwaniu i wyborze przykładu grup, które z pedagogicznego punktu widzenia stanowią szczególne pole łączenia i swoistego identyfikowania własnych potrzeb rozwojowych jednostek z życiem i działaniami grupowymi. One bowiem, umożliwiając realizację osobowych interesów, mogą stanowić jednocześnie

⁸ Tamże, s. 23-40, 143-155.

⁹ Turowski, dz. cyt. s. 73.

¹⁰ *Próba strukturalnej koncepcji małej grupy społecznej*, w: *Małe struktury społeczne*, red. I. Machaj, Lublin 1999, s. 45.

wyrazisty powód do skryształizowania się jednostkowej i zbiorowej świadomości „my”.

II. SPECYFIKA GRUP ZADANIOWYCH I DYSKUSYJNYCH ORAZ ICH PEDAGOGICZNA „PRZYDATNOŚĆ”

Grupa społeczna rodzi się najpierw – co warto zauważyć – nie w koncepcji socjologów, ale w wyniku dynamiki życia społecznego i spontanicznie zrodzonych potrzeb jednostkowych. Można zdziwić się wielością i różnorodnością występujących w rzeczywistości społecznej grup. Systematyzowane są one przez poszczególnych socjologów na podstawie dowolnie wybranych przez nich kryteriów. Szukając jednak zastosowania istniejących w literaturze podziałów, dla potrzeb podjętych tu analiz, powołamy się na zaproponowane przez kanadyjskiego socjologa C. H. Cooley’a rozróżnienie na grupy pierwotne i wtórne. W podziale tym interesuje nas mała grupa pierwotna. Kryterium jej wyróżnienia jest, w tym wypadku, historyczne i biograficzne pierwszeństwo tych grup w życiu społecznym i często w życiu jednostek, poziom ich organizacji, ilość uczestników, a szczególnie typ relacji międzyosobowych, jakie w owych grupach mają miejsce¹¹.

Grupy pierwotne – bez względu na wielką różnorodność ich typów, systemów wartości, jakie przyjmują, czy kontekstów ich występowania – mają wspólne atrybuty. Atrybutami tymi są: możliwość wejścia poszczególnych członków grupy w bezpośrednie, osobiste relacje (określa się je jako relacje „twarzą w twarz”) oraz intensywność kontaktów, a także silne poczucie łączności i identyfikacji uczestników grupy nie tylko z wartościami i celami tej zbiorowości, ale i z innymi osobami w grupie (co wyraża się najczęściej poprzez użycie zaimka „my”). Wymienione atrybuty grupy pierwotnej zakładają także istnienie specyficznej jedności psychologicznej, a także solidarności z pewnymi sposobami działania i zachowania w relacjach z otoczeniem naturalnym i społecznym. W pewnych przypadkach owa solidaryzująca postawa zaznaczana jest przez wspólne przeciwstawianie się zagrożeniom, jakie w szerszym kontekście społecznym występują, a skierowane są pośredni lub bezpośrednio przeciw wartościom uznawanym w grupie lub innym racjom jej istnienia.

¹¹ Zob. S z c z e p a ń s k i, dz. cyt. s. 296.

Można powiedzieć, że grupy pierwotne cechuje szczególna integracja osobista współuczestników i swoiste „przenikanie” indywidualności we wszystkim, co stanowi wspólny cel i życie grupy, a sytuacja taka jest możliwa tym bardziej, jeśli grupa pierwotna jest małą zbiorowością. Małe grupy pierwotne mogą istnieć i funkcjonować w obrębie wielkich struktur społecznych – państwa, Kościoła, społeczności lokalnych; makrostruktury społeczne mają szansę być skuteczne właśnie za pośrednictwem małych grup pierwotnych.

Małe grupy pierwotne – ze względu na wymienione atrybuty – uważane są w pedagogice za naturalne i skuteczne środowisko rozwoju i dojrzewania poszczególnych ich członków (w sposób niekwestionowany np. rodzina). W związku z takim ich postrzeganiem warto zwrócić uwagę na dwojaki ich rodzaj. Są to grupy dyskusyjne i grupy zadaniowe.

Grupa zadaniowa w ścisłym sensie to taka, której celem jest osiągnięcie jak najlepszych rezultatów w realizacji przyjętych zadań – czegokolwiek by one dotyczyły: czy to zmiany rzeczywistości społecznej zewnętrznej wobec grupy, produkcji, czy też rozwiązania jakiegoś ważnego problemu społecznego. Grupa dyskusyjna w sensie ścisłym to ta, która za cel przyjmuje konfrontowanie opinii, myśli, doświadczeń, uczuć jej uczestników – by dojść do konkluzji, do jakiejś zgody lub do podjęcia decyzji. Grupy zadaniowe są zatem spontanicznie skierowane na zadania, a dyskusyjne są zorientowane na rozwiązywanie problemów jednostkowych bądź grupowych.

Przyjęte rozróżnienie może się okazać o tyle pożyteczne, o ile pozwoli ujawnić specyficzność wymienionych grup w ich wyrazie społecznym, jak i w sposobie ich wewnętrznego dojrzewania.

Doświadczenia prowadzone w odniesieniu do uczestników obu tych typów małych grup¹² doprowadziły do wniosku, że w grupach skoncentrowanych na zadaniach i pracy sposób wyrażania postaw i zmienne wyboru szefa były inne niż w grupach problemowych, dyskusyjnych np. w grupach dyskusyjnych, gdy uczestnicy mieli się wypowiadać w kwestiach spornych, skoncentrowani byli głównie na racjach subiektywnych i własnych emocjach niż na poszukiwaniu właściwego rozwiązania. Reakcje uczestników tych grup miały – generalnie – następujące cechy: 1. słabsze rozróżnienie kryteriów subiektywnych od obiektywnych, 2. sugerowanie odczuć bycia osądzanym i krytykowanym, 3. przeakcentowanie emocji w sytuacji rozstrzygającej

¹² Zob. *La dynamique des groupes. Connaissance du probleme*, red. R. Mucchielli, (bmw), 1968, s. 61.

o akceptacji lub odrzuceniu ich argumentacji, 4. podatność na zniechęcanie się do kontynuacji dyskusji, 5. nadmierne demonstrowanie potrzeby bycia usłyszanym.

W grupach zorientowanych na dyskusję potencjalny lider (szef) postrzegany byłby jako osoba zdolna do rozumienia indywidualnych opinii oraz zachęcająca uczestników grupy do ich wyrażania. Ponadto mile widziany byłby lider umiejący łagodzić zaistniałe w grupie napięcia i jednocześnie będący zdolnym do pokierowania ku konstruktywnym rozwiązaniom.

W grupach zadaniowych uczestnicy wykazywali większą zdolność do opamowywania osobistych emocji i koncentrowania się na solidarnym realizowaniu zadań grupowych. Potencjalny lider widziany byłby jako osoba zdolna do tworzenia aury entuzjazmu i optymizmu co do perspektyw realizacji zadań.

Grupy dyskusyjne i zadaniowe mogą stanowić tło działań pedagogicznych, każda w określony sposób. Mianowicie mogą spełniać rolę formacyjną w stosunku do jej członków. Chodzi o tworzenie właściwego tła dla pokierowania osobą tak, by czuła się bardziej odpowiedzialna za społeczny kontekst jej życia, a także by mogła zrobić doświadczenie optymalizowania własnych postaw w konfrontacji ich z innymi, by także wyzwalać się z niekiedy chronicznych niekorzystnych nastawień i zachowań.

Możliwe jest łączenie obu tych typów grup w jedną grupę dyskusyjno-zadaniową. Wówczas taka grupa poprzez formację czyni osobę zdolną do spełnienia zadań społecznych, zaś pełnione role są czynnikiem dojrzewania tej osoby do pełniejszej odpowiedzialności. Może się tak stać, ponieważ nasza osobowość wyraża się poprzez sposób pełnienia ról społecznych. Zatem poprzez partycypację w takiej grupie mamy szansę na uświadamianie sobie, kim jesteśmy i jacy jesteśmy w relacjach z innymi, w odniesieniu do określonych wartości czy sytuacji. Grupa taka daje bowiem możliwość analizowania naszego sposobu uczestnictwa we współtworzeniu rzeczywistości grupowej.

III. ROLA LIDERA JAKO ZMIENNA WARUNKUJĄCA WZMOCNIENIE TOŻSAMOŚCI GRUPY PIERWOTNEJ

Pełnione role – jak już zostało wcześniej wspomniane – są ściśle związane z życiem i funkcjonowaniem grupy, z jej wartościami i zadaniami, a także sytuacjami, jakie zdarzają się grupie. Jeśli poszczególni członkowie grupy nie

widzieliby jasno własnej roli, albo nie chcieliby jej podjąć, z pewnością sytuacja taka stanowiłaby już istotne zagrożenie dla egzystencji grupy w jej dalszej perspektywie.

Zatem klarownie zdefiniowane i realizowane role społeczne podtrzymują sensowność funkcjonowania nie tylko jednostek w obrębie tej zbiorowości, ale też jej całości. Interpretując głębiej – pełnione przez jednostki role w grupie i ich status formalny nie tylko włączają poszczególne osoby w realizację grupowych zadań, ale jednocześnie stanowią swoisty system ich „samoobrony” (ochrony własnego „ja”) oraz ochronę egzystencji grupy.

Rola pełniona przez poszczególne osoby w grupie ma także swój wymiar pedagogiczny, ponieważ otwiera szansę na konstruktywne relacje międzyludzkie, pozwala usytuować siebie i innych w kontekście życia zbiorowego, rozpoznać dystans lub bliskość, ocenić czyjeś zachowanie wobec „nas” i „nasze” wobec innych, ustalić wzajemne oczekiwania, a poprzez to wypracować sposoby osiągania pełniejszej dojrzałości w realizacji zadań osobistych i zbiorowych. Jeśli pełnione przez poszczególne osoby role w grupie tak mocno warunkują wzmocnienie jej wewnętrznej zwartości, to tym większego znaczenia nabiera w tym względzie wiodąca rola lidera (szefa) grupy. F. Znaniecki przypisywał szczególne znaczenie roli przywódcy, ideologa, twórcy, organizatora, koordynatora – czyli tym uczestnikom życia grupowego, którzy ze względu na wyostrzoną świadomość wartości grupy przewodzą jej działalności¹³. Rozważając szczegółowiej, niezwykle ważny jest sam sposób realizacji roli lidera oraz wykreowany przez wypełniającego tę rolę, jego autorytet.

Rozpatrzmy najpierw, dla przykładu, możliwe sposoby i style realizowania roli lidera w grupie. Po pierwsze, lider może przyjąć nastawienie konstruktywne poprzez motywowanie do działania, podtrzymywanie entuzjazmu, podkreślanie znaczenia ważnych sytuacji w życiu grupowym przez własną obecność, waloryzowanie pracy poszczególnych osób, określanie zasad działania. Tego typu pozytywne nastawienia z pewnością będą sprzyjały scalaniu grupy, umacnianiu jej zwartości i dynamizmu. Po drugie, lider może też przyjąć, co się zdarza, nastawienie partykularystyczne, skierowane na siebie, w wyniku czego może szukać własnej satysfakcji w podkreślaniu dominacji, a z tej pozycji cenzurować grupę, przytłaczać ją podejrzeniami, a co gorsza, „torpedować” lub hamować zbiorowe działania. Wyrazem również złego stylu

¹³ Zob. T u r o w s k i, dz. cyt., s. 73.

komunikowania się szefa z podwładnymi może być dyktowanie rozwiązań, moralizowanie, grożenie, stawianie zarzutów, wycofywanie się wobec konieczności podjęcia trudnych decyzji, bagatelizowanie problemów grupy¹⁴. Oczywiście, tego typu negatywne przykłady realizowania roli lidera w grupie osłabiają jej żywotność, stają się składową częścią tych mechanizmów, które kreują bierność, brak nadziei czy nawet demoralizację w grupie.

Styl kierowania grupą przez lidera, implikujący niejako automatycznie przewidywaną efektywność jego roli, można rozpoznać i ocenić na zasadzie przyporządkowania do trzech konwersyjnych możliwości: 1. orientacja na władzę – orientacja na odpowiedzialność, 2. orientacja na wydawanie komendy – orientacja na informowanie, 3. orientacja na przyporządkowanie sobie grupy – orientacja na jej solidaryzowanie wewnętrzne¹⁵.

Ważnym, jak już zaznaczyliśmy, aspektem roli lidera jest osiągnięty przez niego autorytet. Autorytet lidera pełni wielorakie funkcje wobec potrzeby integracyjnej grupy. Po pierwsze, jest czynnikiem wzmacniającym poczucie bezpieczeństwa grupy. Dzieje się tak oczywiście tylko wtedy, gdy szef wnosi do grupy uporządkowane zasady postępowania – optymizm, pokój i respekt dla osób. Lider może też niekiedy być czynnikiem osłabiającym poczucie bezpieczeństwa grupy. Dzieje się tak wówczas, gdy szef reprezentuje jeden z dwóch przeciwstawnych typów autorytetu: wymuszonego rodzajem przemocy psychicznej (szef tyraniczny) lub osłabionego rozchwianymi regułami wymagań (szef liberalny). Po drugie, ze względu na fakt, że rola lidera ma dość ścisły związek z wartościami i celami grupowymi, autentyczny autorytet szefa jest czynnikiem generującym nadzieję na skuteczność działań i prowadzi bezpośrednio grupę do ich realizacji. Po trzecie, autorytet szefa może być czynnikiem koordynującym i stymulującym wewnętrzną dynamikę działań, jeśli sam lider bierze odpowiedzialność za doinformowanie grupy, porządek podziału pracy i kontrolę jej wykonania, jak też realizację całego programu¹⁶.

¹⁴ S. Mielimaka, N. Lubszczyk, *Skuteczne porozumiewanie się rodziców z dziećmi. Kontakty z ludźmi „innymi” jako problem wychowania, opieki i resocjalizacji*, red. B. Kosek-Nita i D. Raś, Katowice 2000, s. 32.

¹⁵ E. Maślak - Musiał, *Społeczeństwo i organizacja. Socjologia organizacji i zarządzania*, Lublin 1999, s. 61.

¹⁶ *La dynamique des groupes*, s. 57.

IV. RÓWNOWAGA MORALNA GRUPY
JAKO ZMIENNA WZMACNIAJĄCA JEJ TOŻSAMOŚĆ

Wyszczególnione we wcześniejszych analizach czynniki gruntujące wewnętrzną zwartość grupy są w istotny sposób powiązane z jej moralnością. J. Szczepański analizując komponenty konieczne, by grupa trwała i spełniała swe zadania, podkreśla, że trwałe w czasie i dynamiczne są te grupy, które stawiają swoim członkom wymagania co do tzw. wzoru moralnego. Wzór moralny dotyczy sposobu pełnienia roli społecznej i zachowań, jakie osoba winna przejawiać w życiu grupowym. Cytowany autor stwierdza, że poprzez naruszenie wzoru moralnego „zagrożone zostają już podstawy istnienia grupy”¹⁷. F. Znaniecki równowagę moralną grupy rozumie natomiast jako podobieństwo osób w postępowaniu, regulowane „wzorem obyczajowym”¹⁸. Rangę tego składnika życia grupowego wiąże on również z szansą na przetrwanie, zauważając, że „grupy [...], których członkowie zbyt mało okazują podobieństwa w zachowaniu, znajdują się w niebezpieczeństwie rozkładu, a przynajmniej w dysharmonii wewnętrznej”¹⁹. W związku z tym grupa, jeśli chce przetrwać, musi wzmacniać system wymagań jako swoisty sposób samoobrony.

Na podstawie dotychczasowych analiz podejmiemy próbę usystematyzowania najpierw pozytywnych, a potem negatywnych czynników określających równowagę moralną grupy społecznej.

Pozytywnymi zmiennymi równowagi moralnej grupy są: 1. wyraźnie sprecyzowane cele i wartości ważne dla grupy, 2. poprawne relacje interpersonalne, które jednocześnie korespondują z satysfakcją uczestników także z powodu przynależności właśnie do tego zespołu, 3. jakość tych relacji uzależniona jest również od informacji przekazywanych przez lidera zespołu grupowego (w ogóle dostęp do informacji ważnych dla grupy sprzyja utożsamianiu się z interesami grupowymi poszczególnych jej uczestników i buduje wzajemne zrozumienie i zaufanie), 4. zaufanie do lidera grupy – co sprzyja także wykluczeniu możliwości rywalizacji, jeśli jest więcej pretendujących do kierowania grupą, 5. poprawne relacje między członkami

¹⁷ S z c z e p a ń s k i, dz. cyt., s. 260-261.

¹⁸ „Zasada ogólna obyczaju jest ta, że w oznaczonych warunkach każdy członek ma postępować w oznaczony raz na zawsze [...] sposób”. Zob. F. Z n a n i e c k i, *Socjologia wychowania*, t. I – *Wychowujące społeczeństwo*, Warszawa 2001, s. 143.

¹⁹ Tamże, s. 142.

grupy a jej autorytetami (co blokuje zasadnicze konflikty w grupie), 6. zaufanie do dostępności celów grupy, a także do środków obranych przez grupę w realizacji tych celów, 7. jasne określenie podziału ról społecznych i związana z tym możliwość partycypacji w decyzjach grupy oraz zadaniach wobec makrostruktur (taka sytuacja rodzi poczucie akceptacji własnej roli i optymizm w jej realizowaniu), 8. utrzymywanie pogodnego, harmonijnego klimatu w grupie (co jest szczególnym zadaniem lidera) i związana z tym satysfakcja z tytułu przynależności.

Wytypowanie zmiennych pozytywnych ułatwia – przez opozycję – ustalenie warunków osłabiających grupę, czy nawet ją demoralizujących. Należą do nich: 1. zaszczepianie nieufności wzajemnej w grupie poprzez tworzenie sytuacji, kiedy poszczególne osoby zaczynają podejrzewać zdradę wartości, donosicielstwo, nielojalność; 2. podanie informacji (prawdziwej, lub niesprawdzonej) o nielojalności lidera wobec określonych osób w grupie lub wobec całej grupy, co oczywiście osłabia autorytet szefa i zaufanie do niego; 3. nieufność do szefa jako czynnik osłabiający grupę może być również stymulowana partykularyzmem szefa, jego obojętnością na wartości grupowe, czy też demonstrowanymi przez niego deklaracjami gotowości opuszczenia grupy, zwłaszcza w trudnych jej momentach, w sposób szczególny poprzez stwierdzenie w grupie faktu, że wartości i cele lidera są różne od wartości i celów grupy; 4. zaszczepienie w grupie poczucia beznadziejności co do szans na osiągnięcie celów grupowych, odsuwanie realizacji celów grupy na bliżej nieokreśloną przyszłość, mnożenie przeszkód, tworzenie opinii o kompromitacji grupy; 5. powstawanie w łonie grupy subgroup na bazie konfliktu interesów oraz separacja jednych od drugich; 6. tworzenie klimatu agresji i wrogości poprzez dominację autorytetów wobec podwładnych czy też stymulowanie przez nich sytuacji zagrożenia; 7. puszczanie w obieg informacji mających na celu zachwianie dotychczasowych przekonań i motywacji do działania.

Kumulacja tego typu negatywnych czynników może być efektem wpływów z zewnątrz, mających celowo wywierać presję na grupę, by ją osłabić, co dzieje się niekiedy przy współudziale słabiej motywowanych do uczestnictwa w grupie jej członków. Swoista propaganda tego rodzaju stara się przeniknąć wszystkie dziedziny życia grupowego minimalizując i osłabiając to, co jest faktycznym walorem grupy i warunkiem jej zwartości, zaś waloryzowaniem tego, co ją rozbija. Dodajmy, że zwartość wewnętrzną grupy osłabiają wszystkie wspomniane wcześniej negatywne sposoby pełnienia roli liderów grupy. Poziom żywotności grupy rozpoznawalny jest także przez częstotliwość

i jakość interakcji w grupie. Jeśli zatem wzajemna wymiana jest znikoma, jeśli odnotowuje się deficyty w kontaktach czy spotkaniach i brak jest inicjatyw, wówczas grupa przestaje żyć w pełnym tego słowa znaczeniu. Może się też zdarzyć, że wymiana będzie co prawda bogata, błyskotliwa np. w grupie dyskusyjnej, ale odbywać się będzie tylko między wybranymi osobami. W takiej sytuacji grupa jako całość też właściwie jest martwa, lub, co gorsza, może stać się sceną konfliktu między współuczestnikami rywalizującymi ze sobą o wpływy.

W stabilizowaniu równowagi moralnej grupy wiodąca rola przypada zatem omówionym uprzednio zmiennym, określonym jako pozytywne. Zmienne te wzmacniają zarazem siłę indywidualną poszczególnych uczestników grupy, jak i siłę zbiorową, warunkując tym samym odporność emocjonalną całości „na przeciwników” i wszelakie niekorzystne presje z zewnątrz. Wzmacnia się w ten sposób również autonomia i poczucie znaczenia, solidarność i trwałość pozytywnych odniesień wewnątrzgrupowych i wobec makrostruktur.

VI. WNIOSKI PEDAGOGICZNE

Z socjologicznego i pedagogicznego punktu widzenia podtrzymywanie tożsamości grupowej, jako rzeczywistości funkcjonującej w świadomości i działaniu jej członków, jest wypadkową korzystnie nakładających się warunków makrostrukturalnych, ale także odpowiedniej organizacji i wzmacniania tych atrybutów życia grupowego, którymi grupa dysponuje.

Z pedagogicznego punktu widzenia w odniesieniu do grup pierwotnym należy zwrócić uwagę na dwa fakty.

Po pierwsze, przywoływanie świadomości i doświadczeń pozytywnie scalających grupę i jej efektywność w realizacji celów to ważne czynniki zapewniające jej rację bytu. Po drugie, tożsamość grupowa wzmacniana jest przez dojrzewanie grupy na poszczególnych etapach dochodzenia do pełnej integracji w realizowaniu zadań i celów grupowych. W tym wypadku należy podkreślić, że grupa na początku swego istnienia nigdy nie jest w pełni dojrzała, gdyż jej integrowanie realizuje się stopniowo w trakcie spotkań i sukcesywnie podejmowanych zadań. Dojrzałość grupy i jej integracja wyrażają się bardzo często poprzez zdolność do refleksji nad celami, zadaniami i środkami działania grupowego, a także przez umiejętność pokonywania zbiorowej emocji oraz przez uczestniczenie zintegrowanej grupy w zbiorowych decyzjach. W początkowych etapach dochodzenia do pełnej integracji

ważne jest redefiniowanie istotnych wartości i celów grup oraz poszukiwanie dróg autentycznego uczestnictwa w poczynaniach podkreślanych jako ważne. Istotne jest eliminowanie zachowań pozornych czy zamaskowanych. Zdobywanie umiejętności tonowania napięć i incydentów negatywnych, doskonalenie samokontroli, gdy chodzi o poszczególnych członków grupy, a gdy chodzi o cały organizm grupy – wzmacnianie organizacji wewnętrznej, jej stabilizacji i odporności na naciski zewnętrzne.

THE SOCIO-PEDAGOGIC MECHANISMS THAT CONDITION
THE STRENGTHENING OF GROUP IDENTITY

S u m m a r y

The paper shows a sociological analysis of the factors that condition the strengthening of group identity. The analyses refer in particular to small primary groups whose identity and permanence may be strengthened by taking advantage of its own inner attributes, such as: dynamism in the realization of values and group tasks (stimulated by an appropriate climate in the group), the position of the leader and his authority (determined, above all, by his positive efforts), and moral balance defined by definite positive variables.

The paper clearly distances itself from both the detailed issues of the problem of identity and the analyses of the broader contexts conditioning the function of primary groups and their permanence, such that support or threat their existence. The main purpose of the selected analyses is a possibility to apply them in pedagogy by emphasizing the conditions how those who are interested in the strengthening of identity among subjects may accomplish full cooperation and integration - the group as a whole and its members.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: grupa, dojrzewanie, znaczenie, stabilizacja, tożsamość, odporność, trwałość, równowaga.

Key words: group, maturation, significance, stabilization, identity, resistance, endurance, balance.